

مشهور ساجی برشمرده است. سبکی (ج ۳، ص ۳۰۰) از کتاب *العلل* او با عنوان *اختلاف الحدیث* نیز یاد کرده و ذهبی (۱۴۲۴، همانجا) آن را نشانه تبحر ساجی در حدیث دانسته است. به گفته برخی، ساجی کتابی با عنوان *أصول الفقه* نوشته بود که خلاصه اثر بزرگتر وی در علم الخلاف* موسوم به *الاختلاف فی الفقه* (ع ابن ندیم، ج ۲، جزء ۱، ص ۵۰) بود (ع سبکی؛ ابن قاضی شهبه، همانجاها). سبکی نسخه‌ای از آن داشته و فقراتی از مقدمه آن را نقل کرده است (ع ص ۳۰۰-۳۰۱). با توجه به همین کتاب است که محمد مظهر بقا (ج ۲، ص ۱۰۹-۱۱۰) ساجی را از اصولیان دانسته است. ظاهراً نقل قولهای شیخ طوسی (متوفی ۴۶۰) از ساجی در کتاب *الخلاف* (برای نمونه ع ج ۱، ص ۵۹۹، ۶۸۷، ج ۲، ص ۱۳۵، ج ۶، ص ۱۲۰) برگرفته از همین اثر بزرگ وی باشد.

به گفته ابن ابی حاتم (همانجا)، ساجی تألیفات ارزنده‌ای نیز در حوزه رجال و احکام القرآن داشته است و احتمالاً آرای وی درباره برخی روایان (برای نمونه ع هبشی، ج ۱، ص ۳۱۱؛ ابن حجر عسقلانی، ۱۴۰۴، ج ۹، ص ۴۱، ۴۸) از همین آثار رجالی نقل شده است.

منابع: ابن ابی حاتم، کتاب الجرح و التعديل، حیدرآباد، دکن ۱۳۷۱-۱۳۷۲/۱۳۷۳-۱۹۵۲-۱۹۵۳، چاپ افست بیروت [بی تا]؛ ابن حبان، صحیح ابن حبان بترتیب ابن بلبان، چاپ شعيب ارتزوط، بیروت ۱۴۱۴/۱۹۹۳؛ ابن حجر عسقلانی، کتاب تهذيب التهذيب، [بیروت] ۱۴۰۴/۱۹۸۴؛ همو، لسان المیزان، حیدرآباد، دکن ۱۳۳۱-۱۳۳۹، چاپ افست بیروت ۱۳۹۰/۱۹۷۱؛ ابن قاضی شهبه، طبقات الشافعية، چاپ حافظ عبدالعلیم خان، بیروت: عالم الکتب، ۱۴۰۷/۱۹۸۷؛ ابن کثیر، البداية و النهایة، چاپ علی شیری، بیروت ۱۴۰۸/۱۹۸۸؛ ابن ندیم؛ ابواسحاق شیرازی، طبقات الفقهاء، چاپ احسان عباس، بیروت ۱۴۰۱/۱۹۸۱؛ عبدالرحمن حسن اسنوی، طبقات الشافعية، چاپ کمال یوسف حوت، بیروت ۱۴۰۷/۱۹۸۷؛ محمد بن احمد ذهبی، تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الاعلام، چاپ بشار عؤاد معروف، بیروت ۱۴۲۴/۲۰۰۳؛ همو، سیر اعلام النبلاء، چاپ شعيب ارتزوط و دیگران، بیروت ۱۴۰۹-۱۴۰۱/۱۹۸۸-۱۹۸۱؛ همو، کتاب تذکرة الحفاظ، [چاپ عبدالرحمان بن یحیی معلمی]، حیدرآباد، دکن ۱۳۷۶-۱۳۷۷/۱۹۵۶-۱۹۵۸، چاپ افست بیروت [بی تا]؛ عبدالوهاب بن علی سبکی، طبقات الشافعية الكبرى، چاپ محمود محمد طناحی و عبدالفتاح محمد حلوی، [قاهره] ۱۹۶۴-۱۹۷۶؛ سَمْعَانِي؛ حسن صدر، نهاية الدراية فی شرح الرسالة الموسومة بالوجيزة للبهائي، چاپ ماجد غرباوی، [قم؟ ۱۴۱۳]؛ محمد بن حسن طوسی، کتاب الخلاف، چاپ محمد مهدی نجف، جواد شهرستانی، و علی خراسانی کاظمی، قم ۱۴۰۷-۱۴۱۷؛ محمد مظهر بقا، معجم الاصوليين، مکه ۱۴۱۴؛ علی بن ابوبکر هبشی، مجمع الزوائد و منبع الفوائد، بیروت ۱۴۰۸/۱۹۸۸.

/ و جیهه میری /

ساجی، زکریا بن یحیی ضَبِّي، محدث، حافظ و فقیه شافعی بصره در قرن سوم و اوایل قرن چهارم. کنیه اش ابویعلی یا ابویحیی بود (ع سَمْعَانِي، ج ۳، ص ۱۹۶؛ اسنوی، ج ۱، ص ۳۱۶). تاریخ ولادت او در منابع نیامده است، اما چون بعضی وفات وی را در ۳۰۷ و در نود سالگی دانسته‌اند (ع ابواسحاق شیرازی، ص ۱۰۴؛ ذهبی، ۱۳۷۶-۱۳۷۷، ج ۲، ص ۷۱۰)، می‌توان تاریخ ولادتش را حدود ۲۲۰ تخمین زد. محمد مظهر بقا (ج ۲، ص ۱۰۹) نیز بی‌آنکه به منبع و سندی اشاره کند، آن را ۲۲۰ آورده است.

ساجی برای علم آموزی به کوفه، حجاز و مصر و بلاد دیگر سفر کرد (ذهبی، ۱۴۲۴، ج ۷، ص ۱۱۸؛ سبکی، ج ۳، ص ۲۹۹). از مشایخ وی قاسم بن مالک مُزَنِي، عاصم جَحْدَرِي، عبیدالله بن مُعَاذ عَنَبَرِي، محمد بن بشار، هُدْبَة بن خالد، عبدالأعلی بن حَمَاد نَرَسِي، داوود ظاهری و همچنین پدرش یحیی بوده‌اند (ع ابن ابی حاتم، ج ۳، ص ۶۰۱؛ ذهبی، ۱۴۲۴؛ سبکی، همانجاها). ساجی خود در بصره مجلس درس داشت (ع ابن حبان، ج ۶، ص ۶۴، ۳۸۲، ۴۰۰، ج ۷، ص ۳۶۶، ج ۸، ص ۸۴). ابواحمد بن عَدِي، عمرو بن علی صیرفی، ابوالقاسم طَبْرَانِي، قاضی یوسف مِيَانَجِي و علی بن یعقوب وَرَاق از شاگردان او بوده‌اند (ع ذهبی، ۱۴۰۱-۱۴۰۹، ج ۱۴، ص ۱۹۸). بعضی ساجی را از استادان ابوالحسن اشعری* دانسته و گفته‌اند اشعری مذهب اهل حدیث را از او اخذ کرد (ع همو، ۱۴۲۴، ج ۷، ص ۱۱۸؛ ابن کثیر، ج ۱۱، ص ۱۵۰)، اما سبکی (همانجا) به این دیدگاه به شدت انتقاد کرده است.

ابن ابی حاتم (همانجا) ساجی را تقه و آشنا به حدیث و فقه دانسته است. برخی نیز او را از فقهای بزرگ و تقه خوانده‌اند (ع سبکی؛ اسنوی، همانجاها). ابن حجر عسقلانی (۱۳۹۰، ج ۲، ص ۴۸۸) نیز او را از بزرگانی معرفی کرده که هیچ اظهارنظر منفی درباره ایشان نیافته است. با این حال، بنا بر نقلی از ابن قَطَّان (متوفی ۶۲۸)، برخی ساجی را ضعیف دانسته‌اند، اما ابن حجر عسقلانی (همانجا) این سخن را ناصواب دانسته، هر چند یادآور شده که حدیثی غریب از ساجی خوانده که حسن بن اسماعیل ضرباب (متوفی ۳۹۲) آن را در کتاب خود آورده است. به گفته خود ساجی محدثانی چون احمد بن عمرو بَزَّار (متوفی ۲۹۲) و ابوداوود سجستانی (متوفی ۲۷۵) این حدیث وی را کتابت کرده‌اند (ع همان، ج ۲، ص ۴۸۹).

سیدحسین صدر (ص ۲۸) از او در زمرة یکی از مؤلفان اهل سنت در علم مختلف الحدیث یاد کرده است. از آثار ساجی دو کتاب الفقهاء و علل الحدیث است (ابواسحاق شیرازی، همانجا؛ اسنوی، ج ۱، ص ۳۱۷؛ ابن قاضی شهبه، ج ۱، ص ۹۵). ابن حجر عسقلانی (۱۳۹۰، ج ۲، ص ۴۸۸) الفقهاء را کتاب

es-Sâci, el-Basri, Zekerlyya b. Yahya

ibn Hazm, el-Fasl, c.11, s. 246

297. 47

HAZIF

نجم عبدالرحمن خلف أستدراكات على تاريخ التراث العربي: قسم علم الحديث، الجزء الرابع، جدة 1422، ص. ٤٨٢ . ISAM 090257

٨٩٠ - العلل * Yahyâ b. Yahyâ, Sa'at, Zekeriyâ
الساجي: أبو يحيى زكريا بن يحيى الضبي (ت ٣٠٧ هـ) (١).
اقتبس منه الإمام البيهقي في « السنن الكبرى » (٢).

18 EYLUL 2007

(١) ترجمه د. سزكين في « تاريخ التراث » : ٢١٧/٢ - ٢١٨ .
(٢) انظر : « موارد الإمام البيهقي في السنن الكبرى » ٥٦ .

٦٦٢- كتاب «الضعفاء والمنسويين إلى البدعة» -
للساجي:

أخبرنا أبو الفرج ابن الغزّي، إذنا مشافهة بهذا السند إلى
ابن الحذاء، عن أبيه، عن أبي عبد الله محمد بن أحمد بن يحيى
ابن مفرج، عن أبي يعقوب إسحاق بن محمد بن محمد بن
الستري المؤدب، عن أبي يحيى زكريا بن يحيى الساجي، به.

29 MART 2000

شهابالدين ابوالفضل احمد بن محمد بن علي بن حجر العسقلاني. المعجم الفهرس أو تجريد.
اسانيد الكتب المشهورة والاجزاء المنثورة، تحقيق، محمد شكور محمود الحاجي امير الميادين،
بيروت ١٤١٨ هـ / ١٩٩٨ م، ص. ISAM Ktp. 61756:171-172

محمد ابو بكر بن علي، احمد عياش العاني، جمال محمد السيد، مصطفى
مفلح القضاة، حسان جاسم الهايس، استند راقات على تاريخ التراث
العربي، الجزء الخامس، جدة 1422. ص. 214. ISAM 90258.

٥٦١ - (١) اختلاف الحديث *
SÂCI, Zekeriyâ b. Yahyâ

لأبي يحيى ، زكريا بن يحيى ، بن عبد الرحمن بن بحر بن عدي ، الساجي
(ت ٣٠٧هـ)

ذكره السبكي في طبقاته ، وقال : وأظنه الذي سماه الذهبي : بالعلل (١) .

٥٦٢ - (٢) كتاب اختلاف العلماء *

ذكره الذهبي (٢) .

٥٦٣ - (٣) اختلاف الفقهاء *

ذكره السبكي (٣) ، والأستوي (٤) .

٥٦٤ - (٤) أصول الفقه *

أفاد منه السبكي في طبقاته ، وذكر انه في مجلد ضخم، وكان يملك منه نسخ (٥) .

---

(١) طبقات الشافعية الكبرى ٣/٣٠٠ .

(٢) سير أعلام النبلاء ١٤/١٩٨ .

(٣) طبقات الشافعية الكبرى ٣/٣٠٠ .

(٤) طبقات الشافعية ٢/٢٢ .

(٥) طبقات الشافعية الكبرى ٣/٣٠٠ .

Ibn an-Nadīm (S. 114) erwähnt, daß Waki' ein *K. at-Tariq* verfaßt habe, welches auch als *K. an-Nawāhī* bekannt war, Nachrichten über die Länder und Reiserouten enthielt und unvollständig geblieben sei. Mit an Sicherheit grenzender Wahrscheinlichkeit handelt es sich um das Buch, das al-Ḥaṭīb al-Baġdādī (s.u.S. 394) in der Einleitung seiner Geschichte der Stadt Bagdad über deren Topographie und Umgebung benutzte. Er besaß das Überlieferungsrecht des Buches durch seine beiden Gewährsmänner Muḥammad b. 'Alī b. Muḥammad al-Warrāq und Aḥmad b. 'Alī b. al-Muḥtasib at-Tauwazī, welche das Buch durch Muḥammad b. Ġa'far at-Tamīmī al-Kūfī über al-Ḥasan b. Muḥammad as-Sakūnī vom Verfasser überlieferten. Bei den erhaltenen Fragmenten handelt es sich um die Geschichte von Bagdad, die Stadtteile, wirtschaftliche und soziale Fragen, Bewässerung, Märkte usw. In seinen Schilderungen bezeugt Waki' einen scharfen Blick für Geographisches. Obwohl er öfter auf Quellen verweist, verläßt er sich weitgehend auf eigene Beobachtung und Erfahrung.

Kračkovskij S. 123 (arab. Übers. S. 128); Miquel, Vorwort S. XXVII; Ş. al-'Alī, *Maşādīr Dirāsāt ḥiṭaṭ Baġdād* in: Maġallat al-Maġma' al-'Ilmī al-'Irāqī (Bagdad) 14/1967/18-21; J. Lassner, *The Topography of Bagdad in the Early Middle Ages*, Detroit 1970, S. 30-31, 32, 222-224.

K. at-Tariq oder *an-Nawāhī*, vermutliche Zitate daraus: al-Ḥaṭīb al-Baġdādī, *Ta'riḥ Baġdād* I, 70-73, 73-75, 76, 80-81, 82, 83-88, 90-93, 93-95, 95-97, 107-108, 116, 117, 120, 120-121, 125.

Ferner ist Ş. al-'Alī (a.a.O. S. 29-33) der Meinung, daß Ibn al-Faqīh in seiner Geographie einen großen Teil der Topographie Bagdads aus dem Buch von Waki' übernommen hat. Ibn an-Nadīm und andere Quellen führen weitere Bücher von Waki' an:

1. – *K. at-Taşarruf wa-n-naqd wa-s-sikka*, über Münzen und Geldwechsel.
2. – *K. ar-Ramy wa-n-niḍāl*, über das Bogenschießen.
3. – *K. aš-Şarif* soll ein ähnliches Buch wie das *K. al-Ma'arif* des Ibn Qutaiba gewesen sein.
4. – *K. al-Makāyil wa-l-mawāzin*, über Gewichte und Maße.
5. – *K. al-Musāfir*?
6. – *K. al-Baḥt*.

Saci Zakariyye b. Yahya
AS-SÄĞİ

Abū Yahyā Zakariyā' b. Yahyā b. 'Abdarrahmān al-Başrī as-Sāġī (geb. in Basra 220/835, dort gest. 307/920, s. GAS I, 349-350) verfaßte

MADE IN GERMANY
SONRA GEMEN DOKUMAN

10 9 2007 7092

ein Buch über Basra, das Yāqūt im Autograph kannte. Die bei ihm erhaltenen Zitate zeigen Zakariyā' as-Sāġī's Interesse an Topographie.

Ta'riḥ al-Başra: Zitate daraus Yāqūt, *Buldān* I, 90-91, 905, II, 141, 406, 650, 666, 775, IV, 299, 658, 833, 834, 844; Ibn Ḥaġar, *Lisān al-mizān* I, 479, II, 71, 100, 112, 147, 167, 207.

AL-ĠANADĪ

Abū Sa'īd al-Mufaḍḍal b. Muḥammad b. Ibrāhīm b. Mufaḍḍal aš-Şa'bi al-Ġanadī, ein Traditionarier aus dem Jemen, ließ sich in Mekka nieder; in der Ka'ba wurde ihm ein Platz zum Unterrichten zugewiesen. Er starb 308/920 (s. GAS I, 346, s. noch Fāsī, *al-'Iqd at-tamīn* VII, 266-267).

1. – *Faḍā'il al-Madīna*, Damaskus, Zāhirīya, maġm. 71/6 (62-69, 578 H.), wird zitiert in Samhūdi, *Wafā' al-wafā'* S. 96, 925.

2. – *Faḍā'il Makka*, wird zitiert von Yāqūt, *Buldān* II, 809; bei Fāsī, *Şifā' al-ġarām* 81, 176 (u.d.T. *Aḥbār Makka*), 293 (*Faḍl Makka*).

IBN ABIL-'AĠĀ'IZ

Abu l-Ḥasan Aḥmad b. 'Abdallāh b. Ḥumaid b. Sa'īd b. Abi l-'Aġā'iz ad-Dimaşqī, ein Historiker aus Damaskus, überlieferte u.a. von Abu l-Ḥusain ar-Rāzī (gest. 347/958). Sein *Ta'riḥ Dimaşq* gehört zu den häufig zitierten Quellen des Ibn 'Asākir. Auch Yāqūt zitiert es an mehreren Stellen in seinem *Mu'ġam al-buldān*, wobei er ab und zu einen Eindruck von der Art der Anordnung des Stoffes vermittelt. Z.B. sagt er: "*Qāla Ibn Abi l-'Aġā'iz wa-huwa yaḍkuru man kāna min Banī Umaiya bi-Dimaşq*" (*Buldān* II, 710), "*ḍakarahu Ibn Abi l-'Aġā'iz fi-man yaskunu l-Ġūta min Banī Umaiya*" (ebd. I, 538, 690). Das Buch von Ibn Abi l-'Aġā'iz scheint nicht nur Bedeutung für die historische Geographie von Damaskus gehabt zu haben, sondern auch für die Topographie der Dörfer um Damaskus herum. Das Todesjahr von Ibn Abi l-'Aġā'iz liegt vermutlich nach 320/932.

Ibn Manzūr, *Muḥtaşar Ta'riḥ Dimaşq* (nach dem Autograph in der Bibl. Istanbul, Saray, Ahmet III, s. Ş. al-Munaġġid, *Mu'ġam al-mu'arriḥin ad-*

1992م، ط 10، 3/69؛ العاني، سامي
مكي، معجم ألقاب الشعراء، مط. النجف
الأشرف، بغداد 1971م، 32؛ كتون، عبد
الله، سابق البربري: شاعر من المغرب عاش
في الشام، مط. الترقى بدمشق 1969م،
مطبوعات مجمع اللغة العربية بدمشق؛
رجيس بلاشير، تاريخ الأدب العربي، تر.
إبراهيم الكيلاني، ط. الدار التونسية للنشر،
المؤسسة الوطنية للكتاب، تونس - الجزائر
1986م، 587.

د. توفيق قريرة
الجامعة التونسية

نشأوي، دار الفكر، بيروت 1405هـ/
1985م، ط 1، 9/180 - 182؛
البغدادي، خزانة الأدب ولبّ لباب لسان
العرب، تح. عبد السلام محمد هارون، نشر
مكتبة الخانجي، القاهرة 1988م، ط 2، 9/
531 - 533؛ ابن خلدون، عبد الرحمن،
كتاب العبر، منشورات دار الكتاب اللبناني
1959م (حول النسابة البربري)، ق 1، مج 6/
231، 235، 246، 250، 253، 265،
283، 284؛ ابن هشام الأنصاري، مغني
الليب عن كتب الأعراب، تح. محيي الدين
عبد الحميد، المكتبة العصرية، صيدا، بيروت
1992م، 1/239، 2/416؛ الزركلي،
خير الدين، الأعلام، دار العلم للملايين،

الساجي، أبو يحيى زكرياء بن يحيى

(ت 307هـ/919م)

ابن داود المهري، وهديبة بن خالد القيسي،
ومحمد بن موسى الحرشي، ومحمد بن بشّار،
ووالده يحيى الساجي، وخلقاً بالبصرة. ولم
يرحل فيما أحسب. [السير، 14/198].
حدّث عنه أبو أحمد بن عديّ، وأبو بكر
الإسماعيلي، وعبد الله بن محمد بن السقاء
الواسطي، وأبو الحسن عليّ بن إسماعيل
المتكلّم، ويوسف بن يعقوب البخري، وأبو
القاسم الطبراني، وأبو عمرو بن حمدان،
والقاضي يوسف الميانجي، وعليّ بن لؤلؤ
الورّاق، وأبو الشيخ ابن حيّان، وخلق سواهم.
قال السبكي: قال شيخنا الذهبي: كان من
الثقات الأئمة، له كتاب جليل في العلل يدلّ
على تبخّره وإمامته. وأخذ عنه أبو الحسن

هو زكرياء بن يحيى بن عبد الرحمن بن بحر
ابن عديّ بن عبد الرحمن بن أبيض بن
الدّيلم بن باسل بن ضبة البصري الشافعي، عرف
بمحدّث البصرة وفقهها. قال الذهبي: «الساجي
الإمام الثّبت الحافظ محدّث البصرة وشيخها
ومفتيها» [سير أعلام النبلاء، 14/197]. وذكر
الأسنوي أنّ كنيته الساجي نسبة إلى الساج، وهو
نوع من الخشب الجيّد [طبقات الشافعية،
1/316].

قال الذهبي: «سمع طالوت بن عبّاد، وأبا الربيع
الزهراتي، وعبد الله بن معاذ العنبري، وعبد
الواحد بن غياث، وعبد الأعلى بن حمّاد
النّوسي، ومحمد بن أبي الشوارب، وأبا كامل
الجحدري، وموسى بن عمر الجاري، وسليمان